

AZ ÉN ÉS A VILÁG KAPCSOLATÁNAK VÁLTOZÁSA BABITS MIHÁLY LÍRÁJÁBAN TRIANONIG*

SEBŐK MELINDA

A FIATAL BABITS KÖLTÉSZETELMÉLETI MÓDSZEREI

A pályája elején a költészet tökéletességét és újszerűségét még a világirodalmi mintákban kereső, klasszikus álmokat kergető, filozófiai gondolatokba mélyedő Babits Mihály apolitikus, l'art pour l'art eszméket vallott. Az első világháború kitörése, annak vészterhes légköre azonban világnézeti változást hozott a poeta doctus pályáján. Babits a világháború fenyegető pusztításában döbbsen rá, hogy a művészet nem csupán intellektuális-filozófiai mélységgel átszőtt szépségeszmény, hanem közéleti szerepvállalás: költőként erkölcsi felelőssége, etikai kötelessége békét kiáltani a „világot elsüllyesztő rettenetes” öldöklésben!

Az 1901 ősztől a budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem magyar–francia szakára iratkozott Babits latinus műveltséggel és német nyelvismerettel rendelkezett, ekkor azonban még nem tudott angolul, sőt világirodalmi ismerete is hiányos volt. „Sok zavart álommal, kevés műveltséggel, még kevesebb életismerettel kerültem a pesti egyetemre. (...) Egyetemi hallgató koromban kezdtem idegen nyelven olvasni. A lázas tanulás kora volt ez. Egyszerre kinyílt szemem körülnézett az egész világban”¹ – idézte fel az 1900-as évek elejét a költő. Filozófiai-költészetelméleti-világirodalmi műveltsége Pauler Ákos, Németh Géza, Alexander Bernát előadásain és Négyesy László stílusgyakorlatain formálódott. Az egyetemen 1902-ig a latin-görög kollégiumok mellé hat francia előadást vett fel, mégis magyar–francia helyett már magyar–latin szakon vizsgázott 1903 decemberében. A filozófiai előadásokon megismerte többek között William James fenomenológiáját, s mikor 1905-ben Pauler Ákos tanára megbízásából két amerikai folyóirat (*The Monist*, *The American Journal of Psychology*) egy-egy évfolyamát bemutatta a *Magyar Filozófiai Társaság Közleményeiben*, akkor már tudott angolul. Rédey Tivadar emlékezéseiből ismeretes, hogy Babits 1903-ban angol nyelvű könyvekkel járt az egyetemen. Babits István is úgy tartotta, hogy

* A tanulmány írásának idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesültem.

¹ Idézi Sipos Lajos: *Az új klasszicizmus felé*, Budapest, Argumentum, 2002, 38.

bátyja a budapesti egyetemen kezdett angolul tanulni elsősorban egyedül, „de rövid ideig járt Berlitz-tanfolyamra is, az azonban biztos, hogy nyelvtannal nem sokat foglalkozott, mert mindig az úgynevezett közvetlen módszer szerint tanult nyelveket, és elve volt minél többet olvasni, és csupán olvasás útján tanult meg minél több szót és kifejezést”.² Később fogarasi magányában is tanulmányozta a görög mellett az angol nyelvet. Babits első angol élménye Oscar Wilde volt, de foglalkoztatta Shakespeare, Byron, Burns, Spencer, Browning, Tennyson, Meredith és Swinburne; az amerikai irodalomból leginkább Edgar Allan Poe és Walt Whitman érdekelt. Első angol nyelvű fordításait is Poe költeményeiből készítette. Poe lírájának fordítása már az egyetemi évek alatt érdeklődési körébe került. Négyesy stílusgyakorlata volt a század eleji egyetemen a modern irodalom legfőbb fóruma, melyet Babits mellett 1902-től a magyar–német szakra beiratkozó Kosztolányi Dezső is látogatott. Egyetemi éve alatt Babits legközvetlenebb barátja és levelezőtársa Kosztolányi lett.

[A]z Ódák csakugyan nem készek, és nem szépek; -előbb utóbb mégis meglátja őket. A két készet elküldöm, hogy ne panaszkodjék; (...) az ilyen célzatosan tartott előhangokba, mint az In Horatium akart lenni, rendesen belesül az ember. Mindezek még lágyak, nyúlók és szintelenek; még nincs rajtuk a bélyeg és a zsineg. (...) A színeket már látom, de nedves az ecsetem – még nem elég sűrű rajt a festék.³

Amikor Babits Mihály Kosztolányi Dezsőnek 1904 júliusában küldött levelében a „sűrű festék” metaforával jelzett művészi hatás kikísérletezéséről írt, akkor már érlelődött benne az 1909-ben megjelenő *Levelek Iris koszorújából* című kötet terve. Babits a száraz ecset és a sűrű festék esztétikai elvét, a színes újszerűségekre való törekvést egy tudatos költészetelméleti módszerrel próbálta megvalósítani. Erre világít rá a Kosztolányinak 1904 augusztusában írott levelében: „mindannyian keressük az új formát, és ezt egy nagyon régi formában találtuk meg. Érezzük azt a szörnyű dallam untságot, ami elveszi kedvünket legszebb énekeinktől, hogy nem tudunk új ruhát adni nekik”.⁴ A régi és az új egymásba játszása volt tehát az induló Babits poétikai elképzelése. A szellemi elődeivel párbeszédet folytató költő régebbi művek szöveghálójának együtteséből próbálja összefonni leveleinek sokszínű koszorúját.

Az 1908 szeptemberében a nagyváradi *A Holnap* antológiában közölt versek (*Turáni induló, Vérivó leányok, Theosophikus énekek, Golgotai csárda, Fekete*

² Gál István: Babits és az angol irodalom, in Gál István (szerk.): *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, Budapest, Argumentum – Országos Széchényi Könyvtár, 2003, 44.

³ Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 1904. július 21–24. között írt levele, in Buda Attila (szerk.): *Kosztolányi Dezső levelezése I. 1901–1907*, Pozsony, Kalligram, 2013, 138.

⁴ Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 1904. augusztus 20-án írt levele, in *uo.*, 171.

ország) zajos sikere után az intertextualitásra épülő alkotói módszer még tudatosabban alkalmazott védekező eszközként szolgált. A megfelelési kényszer, verseinek esztétikai minősége, a kortársaitól való hangnembeli és tematikai elkülönülés és a teljesség iránti vágy foglalkoztatta a fiatal Babitsot. A sokszínű Iris beszédes színpaui megfestő kötet verseiben többször vall az ezerarcú világ megismerésének vágyáról és az újszerű kifejezés poétikai elvéről:

Ekként a dal is légyen örökkön új,
a régi eszme váltson ezer köpenyt,
s a régi forma új eszmének
öltönyeként kerekedjen újra.
(*In Horatium*)

Idézz fel nékem ezer égi képet
és földi képet, trilliót ha van,
sok földet, vizet, új és régi népet,
idézz fel, szóval, *teljes enmagam*.
(*Himnusz Irishez*)

Az újfajta költői kifejezést kereső, a teljesség igényére törekvő Babits első kötetét a korabeli recepció azonban ambivalens megítéléssel fogadta. Babits 1909 nyarán ismét támadások keresztüzébe került. Szilágyi Géza,⁵ Bresztovszky Ernő⁶ és Bródy Miksa⁷ is lesújtó kritikájával illette. Babits fájdalmát csak némiképp enyhítette, hogy Schöpflin Aladár és Ignotus⁸ is a kötet kétségtelen értékeit méltatták: „Babits Mihály a legérdekesebb jelenségek egyike (...) Kiválóképpen intellektuális lélek. (...) Sokféle ismerete – bár inkább rejti, mint hirdeti – bámulatot kelt.”⁹

A *Levelek Iris koszorújából* kötet többféle szólammal játszik: az antik görög-római lírikusoktól a 19. századi amerikai költészetig a világirodalom sokféle

⁵ „hidegség és szárazság teszi rideggé vagy bágyadttá sorait.” Szilágyi Géza: Versekről, *Új Idők*, XV. évf., 28. szám, 1909. július 11, 32.

⁶ „Babitsot azért nem lehet begyömöszölni a magyar irodalom legújabb skatulyájába, mert nem egyéniség.” Bresztovszky Ernő, *Új emberek új könyvei, Népszava*, XXXVII. évf., 169. szám, 1909. július 18., 6.

⁷ Például: „originalitása egy költőietlen szárazságban merül ki”, „nem tudok felmelegedni mellette, elvitatok tőle minden költőiséget”, „nem költő, hanem dilettáns.” Bródy Miksa: A Nyugat két költőjéről, *Magyar Hírlap*, XVI. évf., 146. szám, 1909. május 28., 3.

⁸ „Babitsnak kultúr-szerelmei vannak (...) E. A. Poe-tól Swinburne-ig keresgélem, ki mindenkinek a nevelése ez a mégis magában álló kötet”. Ignotus Hugó, Babits – *Levelek Iris koszorújából, Nyugat*, II. évf., 1909/14.

⁹ Schöpflin Aladár: Irodalom és művészet – *Levelek Iris koszorújából, Vasárnapi Újság*, LVI. évf., 26. szám, 1909. június 27, 551.

hagyománya érzékelhető költői világán. Babits még első kötetének megjelenése előtt, 1908 nyarán járt Olaszországban. Az itáliai utazásból gazdag élményekkel tért meg: velencei – firenzei útján kezdte el tanulmányozni Dantét, megvette D’Annunzio, Carducci költeményeit, elkezdte olvasni Coleridge-ot. A gazdag műveltséganyagból táplálkozó poétikai elképzeléseit már első kötetében is igyekezett megvalósítani. A fiatal költő intertextuális játékaiknak teremtő fantáziájával időbeli szakadékokat ível át: mindig más szövegek hatáslélektani párhuzamaival folytat dialógust. A kötetben megkülönböztethetjük a szó szerinti idézeteket, az utalásokat, a közismert szövegrészek integrálását vagy a nehezebben megfejtendő, lappangó intertextusokat. Az intertextualitás a legkülönfélébb poétikai eljárásokkal: verscímekben feltüntetett utalásokkal, motívumok felidézésével, szó szerint átvett idézetek vagy fordítások beemeléssel, a versnyelv és -forma stílusimitációs költői játékaival van jelen. A verscímekben is megidézett Horatius (*In Horatium*) vagy Zrínyi (*Zrínyi Velencében*) éppúgy a vers szervező-teremtő inspirálója, mint az „Odi profanum vulgus et arceo” szó szerinti fordítása az *In Horatiumban* vagy a *Sunt lacrimae rerum* eredeti Vergilius-sor címbe emelése.

Babits egész életében fáradhatatlanul dolgozott a világlíra nagyjainak tolmácsolásán. Első kötetének megjelenéséig több műfordítása jelent meg Verlaine-től, Baudelaire-től, Heine-től, Nietzsche-től, Leconte de Lisle-től, Swinburne-től és az amerikai irodalom tárgyköréből. Edgar Allan Poe fantasztikuma, Longfellow műveltsége és Whitman sorainak szabad áradása is felfedezhető a *Levelek Iris koszorújából* kötet élményvilágában: a *Sírvers*, a *Régi szálloda*, a *Városvég*, a *Vérivó leányok*, *A halál automobilon*, *A templom! Röppül!*, *A világosság udvara* néhány motívuma, hangulati hatása E. A. Poe bizarr, félelmetes világát idézik. Hajdani gyilkosság réme kísért a *Régi szálloda* szobájában; a gyász emléke lengi át a városvégi szennyes, bús vidék régi házát; s a bérházak nyomasztó folyosójáról tekinthetünk *A világosság udvarára*. „Sápadt vérivó leányok keringnek” Babits fekete országában, mikor keserves álmatlan éjszakán a halál kaszája villog (*A halál automobilon*). A titokzatos templom furcsa madárrá változik a költő fantasztikus-álomszerű versében (*A templom! Röppül!*). A *Mozgófénykép* szabadon áramló soraiban Walt Whitman *Halál-énekének* motívumai ismétlődnek (az éj, a halál, a tenger), illetve a whitmani szabad vers jellegzetes stílusalakzatai (szabad mondatszerkesztés, gondolatrítmus, párhuzamos szerkesztés, félsorisméltés) fedezhetők fel. Az Amerikába vágyódás, az új élet lehetőségének színtere Whitman harsány dalaival rokon:

Ah! Ámerikába! Csak ott tul a tengeren, ott van az élet!

Ah! Ámerikába miért nem utazhatom én soha véled...

Ott van az élet, a pénz, az öröm, s a kaland tere, küzdeni tér:

A nagyvárosi líra legérettebb változata az amerikai lányszöktetés legendáját filmszerű technikával mozgófényképben pergetett képsor. Az epikus keretbe foglalt vers sorainak szabad áradása, belső ritmusa, többszörös síkváltása a szabad vers egyik első kísérlete Babits korai költészetében. Az intellektuális rétegzés további kiváló példái a Dante-tercinákat utánzó *Az örök folyosó*, a Baudelaire-ihlette *Tüzek*, a Swinburne egyéni szókapcsolatainak leleményéből táplálkozó *Indus*, a schopenhaueri *Recanati*, a Nietzsche hatása alatt keletkezett *Hegeso sírja*.

A verseket átszövő kulturális utalások mellett a versformák és -műfajok változatossága jellemzi az *Iris*-kötetet. Babits sokféle verstípust kipróbál: a lírai ént multiplikáló, a versírás technikájának széles palettáját ismerő költőként lép a magyar irodalom színpadára. A forma- és műfaj-variációk gazdagságát bizonyítja az alkaioszi strófában írt ódai-himnikus hangvétellű *In Horatium*; a szapphói strófa szabályait követő *Óda a Bűnhöz*, a páros rímű impresszionista tájképeket felvillantó *Messze... messze...*; a belső lelki tájat bemutató refrénes szerkezetű *Éjszaka*; az összetett tapasztalati élmény ihlette tudatlíra darabja, az *Anyám nevére*; a nominális felsorolás, az ismétlődés és a halmozás alakzatait sűrítő fantasztikus látomás, a *Fekete ország*; a kötet jó néhány alkotása pedig tökéletes petrarcai szonett. A formailag kötött szonettek is műfaji változatosságot mutatnak: a *Zrínyi Velencében* szerepvers, az *Itália* vallomás, a *Szőlőhegy télen* tájvers, *A lírikus epilógja ars poetica*.

A kötetet nyitó himnusz is jól szemlélteti a fiatal Babits filozófiai-világirodalmi érdeklődését, szövegalkotói szemléletét. Az *In Horatium* kézírata már 1904-ben elkészült. A verscím is jelzi az odafordulás és elutasítás kettősségét: antik elődjét választja mintául, hogy kifejezhesse elkülönülését. Az *Odi profanum vulgus et arceo* kezdetű Horatius-versszak lefordításával fogalmazza meg saját költői programját: vagyis „carmina non prius audita / ... canto” – „hadd dalolok soha nem hallott verseket”. S bár elveti a horatiusi „arany középszert”, a szó szerinti idézet felülírja az elutasítás szándékát. A több évszázados hagyománnyal rendelkező múlt öröksége ad alkalmat arra, hogy üzenjen a jövő számára: vagyis „a soha-meg-nem-elégedés” himnuszt, a régi formába öltözött új eszmét és az örök változást, a „százszínű” költészet „kúsza, kerek koszorúját” hirdethesse. A hérakleitoszi örök változás elvével („nem lépsz be kétszer egy patakba”) igazolja a szakadatlan nyugtalanságban kiteljesedő sokféle álarcot viselő újszerűség költői programját. Az *In Horatium* ellenpólusa a kötetet záró *A lírikus epilógja*. A petrarcai szonettben írott ars poetica a schopenhaueri – nietzschei filozófia élményrétegeiből táplálkozik.¹⁰ A kifejezhetőség kételyei közt vívódó lírai én a

¹⁰ A Babits-versben: „A világ az én képzetem” (Schopenhauer: *A világ mint akarat és képzet*) valamint a „vágy nyila” (Nietzsche: *Im-igyen szóla Zarathustra*) schopenhaueri – nietzschei eszmék

mindenség utáni vágyát fejezi ki. Babits egyik vallomásában olvashatjuk: „Egyetemi hallgató koromban (...) filozófusokat kezdtem olvasni: Nietzschét (Zarathustra), James pszichológiáját, Schopenhauert, Spinozát”.¹¹ William James tudatfolyam-elmélete, valamint Schopenhauer – Nietzsche – Spinoza gondolatrendszere határozta meg a fiatal Babits filozófiai szemléletét. Az *Iris*-kötetben a schopenhaueri, feltörésre váró, ám megismerhetetlen „vak dió”-metafora és az ezzel szemben álló, a nietzsche-i filozófiából ismert „vágy nyila” kifejezés, valamint a Spinoza által megfogalmazott „vágy” és „vak akarat” nem csupán *A lírikus epilógja* alapproblémája, hanem az egész kötetet átszövő ellentétes motívumok egymásnak feszülő viszonyrendszere. A szabadság és a rabság, a minden és a semmi, az alany és a tárgy, a kezdet és a vég, az ezer és az egy, a vágy és a kudarc ellentétes fogalmainak kettőssége figyelhető meg a kötet egészében. A „semmi és a minden”; a feketeség és a színesség, az egy és az ezer, az unalom és a teljesség vágyának ambivalens problematikája a *Himnusz Irishez* vers szövegvi-lágában többször visszatér:

Sötét van. Hol az ezer szín? Mivé lett?
Hol az ezer tárgy külön élete? ...

Egy-semmi! Minden-semmi! Színek nélkül
ragyogó semmi! Únlak, hagyj te most!
Sokszorzó lelkem veled nem elégül,
meddő szám, mely nem szoroz, se nem oszt.
Ért gyümölcsnedvvel, fejem telve vággyal,
vágyaim súlya nyomja vánkosom.

Iris beszédes színapuait nyitja meg a *Messze... messze...*, mely a szabadságra vágyakozó lélek rezignált lemondásával zárul:

Ó mennyi város, mennyi nép,
Ó mennyi messze szép vidék!
Rabsorsom milyen mostoha,
hogymind nem láthatom soha!

---

problémái körvonalazódnak. Ezt a problémát boncolgatja Rába György is: Rába György: *Babits Mihály költészete*, Budapest, Szépirodalmi, 1981, 17–20.

¹¹ Babits Mihály nyilatkozata, in Téglás János (szerk.): *„Itt a halk és komoly beszéd ideje”, Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, Celldömölk, Pauz–Westermann, 1997, 34.

A rabság, a sötétség, a bezártság konnotációs jelentésárnyalatai megfigyelhetők a *Sunt lacrimae rerum*, az *Anyám nevére*, a *Sírvers*, és a *Fekete ország* versekben; míg a vágy, a sokféleség, a teljesség motívumaira bukkanunk a *Tüzek*, az *Éjszaka*, az *Aliscum éjhajú lánya*, a *Mozgófénykép*, a *Vérivó leányok*, a *Sugár*, a *Húnyt szemmel...* című költeményekben. Néhány műalkotás, mint *A lírikus epilógja*, a *Himnusz Irishez*, a *Messze... messze...*, a *Teosophikus énekek* vagy a *Recanati* a minden és a semmi, a vágy és a kudarc ellentmondásos feszültségét egyaránt kifejezi. Leopardi vágyakozó lelkének sóvárgását és a sorsába beletörődő, vágyairól teljesen lemondó lírai én pesszimizmusát tökéletesen érzékelteti a *Recanati*: „vágyam van és semmire sincs vágyam” sora.

Poétikai elvében a világ teljes megismerésére és átélésére törekedett. Egyetemistaként Alexander Bernát vagy Pauler Ákos óráin őt is foglalkoztatta az amerikai filozófus-pszichológus William James „tudatfolyam”-elmélete. 1904 tavaszán Pauler Ákos *A pozitív tudomány elmélete* című előadásait valószínű meghallgatta, mivel Pauler épp Babitsot bízta meg az *American Journal of Psychology* amerikai pszichológiai folyóirat ismertetésével. Mindemellett a William James tanaiból *A közvetlen tapasztalás összefüggés-rendszere* című disszertációjával doktoráló matematika–filozófia szakos Zalai Bélával folytatott baráti beszélgetések is arra ösztönözték, hogy az irodalom filozófiai-lélektani megközelítését vizsgálja. Zalai Bélától kölcsön is kérte William James *Psychologie und Erziehung* német nyelvű kötetét. 1904-ben írja erről a filozófiai élményéről: „legkivált az amerikai modern lélektant törekedtem megismerni; nagy lelkesedéssel olvastam Jamest”.¹² Az 1903 őszétől Zalaival szorosabb baráti kapcsolatba kerülő Babits költészetelméleti nézete az állandóan alakuló folyamatosság összetett elve, amelyről beszámol Kosztolányinak küldött levelében is 1904 novemberében: „Az ember azt képzelné, hogy valahol ott lenn, folyamának a mélyén (...) ott lenn valahol, egész csöndben mégis képek alszanak, képek bizony, végig megszakítatlanul (...) képei a világnak úsznak (...) képmedre van a folyamomnak; (...) egy képszalag képezi életem alaprétegét (...) egy nyúló és összefüggő képszalagon”.¹³ A Kosztolányinak küldött levélben kifejtett elmélet szerint a fiatal Babits a világ teljességét, a sokféleség megtapasztalását a tudatban tükröződő képek összefüggésével próbálta megragadni. Ez a poétikai modell némiképp összefüggésbe hozható Zalai Béla metafizikai-ismeretelméleti rendszertanával is, mely szerint egy „gondolat, érzés vagy akár összetett jelenség (...) több ízben jelentkezik, s az egyén erősen érintetté válik ezektől az egymással összefüggő, gyakran kínzó,

¹² *Babits vallomása*, 9.

¹³ Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek Budapest, 1904. november 17., in Buda: *Kosztolányi Dezső levelezése I*, 256.

gyakran bátorító, de mindig izgató tartalmaktól”.¹⁴ Ha a *Levelek Irisz koszorújából* kötet egyedi szerkezete nem a versek sorrendjében vagy csoportosításában, hanem a szövegek motívumainak egybejátszásában rejlik, a globális összefüggésrendszer megteremtésére való törekvés a Zalai- és a James-féle asszociatív logikán alapuló motívumok áradásának költői elvét erősíti. Az európai és az amerikai modernséggel közeli kapcsolatban álló Babits 1909-ben megjelent első kötete attól különösen modern és újszerű, hogy kételyeit, ambivalens élményeit a teljesség igényével igyekezett megalkotni.

A teljesség iránti vágyát bizonyítja az 1911-ben megjelent második, *Herceg, hátha megjön a tél is!* kötetének *Éhszomj* című verse is:

Betelni mindenféle borral,
letépni minden szép virágot
és szájjal, szemmel, füllel, orral
fölfalni az egész világot.

A *Herceg, hátha megjön a tél is!* kötet a *Ballada Irisz fátyoláról* egyik sora nyomán kapta a végleges címét. A kötet nyitó verse, a *Ballada Irisz fátyoláról* címmel a *Levelek Irisz koszorújából* folytatását sejteti. Babits továbbra is a szövegalkotás új lehetőségeit próbálgatta. Pályájának elején nem csupán a görög-latin költészet és a mitológia közvetítette kultúra inspirálta, hanem a francia, német, angol nyelvű világirodalom is (Baudelaire, Verlaine, Bergson, Goethe, Rilke, Nietzsche, Dante, Wilde, Swinburne, Byron, Burns, Keats, Browning, Meredith, Poe és Whitman). Kelevéz Ágnes mindent átszövő intertextualitásnak nevezi azt a módszert, ahogyan Babits tudatosan választja verseinek „alapstruktúrájaként a régit az újjal nem egyszerűen szembeállító, hanem bonyolult rájátszásokkal egymással összekapcsoló, az intertextualitásra hangsúlyosan ráépülő poétikai formát”.¹⁵ Ez a szövegalkotói eljárás figyelhető meg a második kötetben is. Babits továbbra is *Klasszikus álmokat* kerget: „Klasszikus álmok az én lelkem bús álmai”. A hellén kultúra élményvilágában Nietzsche görögségesszménye (Dionüszosz tragikus életigenlése) mellett Swinburne is meghatározó. Babits fogarasi korszakában az angol és a görög irodalom élménye elválaszthatatlan egymástól. Ezt

¹⁴ Zalai Béla: A metafizika mint perszeveráló szükségletek szimbolikus összefüggése, in uő: *A rendszerek általános elmélete*, Budapest, Gondolat, 1984, 37.

¹⁵ Kelevéz Ágnes: A fiatal Babits költői menedéke: az intertextualitás, in Angyalosi Gergely – E. Csorba Csilla – Gintli Tibor – Veres András (szerk.): *Egy közép-európai értelmiségi napjainkban. Tverdota György 65. születésnapjára*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012, 214.

bizonyítja 1909-ben Swinburne-ről szóló esszéje is: „lelkében ködöt kaptak a görög szépségek, ködöt és új szint, amely a betegséghez hasonlított. A görög tragédiák fátuma a skót balladák félhomályába borult s a nemes görög nevek szomorú zengést nyertek a frissen hajlított angol ütemekben”.¹⁶ Babits szabályos szonettjeiben kapnak új szint a „nemes görög nevek”: a kovácmesterség istene, *Héphaisztosz*; az eposzíró *Homérosz*, és görög-trójai háború első hősi áldozata, *Protesilaos*.¹⁷ A *Herceg, hátha megjön a tél is!* darabjaiból a szintén mitológiai ihletésű *Danaidák* mellett a *Két nővér*, *A költő szól*, az *Ima*, a *Paysages intimes*, a *Haláltánc*, az *Éji dal* című költeményeken is felfedezhetők Babits Poe-olvasmányai. Rejtélyes fekete madár szárnyshúzó sejteti a végítéletet *A költő szól*, *Éji dal*, *Haláltánc* című versekben, melyeken Poe *A holló* című balladájának hatása érezhető:

Úgyis lelkem pusztá táj,
hol jó lélek egy se jár,
Élve trónol a halál,
jöjj csak, jöjj el, rossz madár,
vesd le lepedődet,
vesd le bőröd, husodat,
hadd szorítom csontodat, ...
Fagy ölelget, csont a lánc:
borzalomban, kéjjel –
jár a csont és zörg a tánc –
hadd fürödjünk éjjel.

(*Haláltánc*)

A külföldi minták mellett Arany János is hatással volt költészetére. Elődje szellemisége nem csupán gyermekkorának, hanem egyetemi éveinek¹⁸ is meghatározó élménye volt. Babits költői indulása (Schöpflin Aladár, Ignotus elismerő szavai ellenére) alkotói válsággal kezdődött: kudarcként élte meg a *Levelek Iris koszorújából* kötetének fogadtatását. S mint ahogyan a meg nem értés fájdalma-ról panaszkodott 1908 őszén Juhász Gyulának¹⁹ *A Holnap* antológiában megje-

¹⁶ Babits Mihály: Swinburne, *Nyugat*, II. évf., 1909/ 3.

¹⁷ 1910 tavaszán Fogarason keletkezett Babits antik mintájú verses drámája, a *Laodameia*, amelyben *Protesilaos* felesége a főszereplő.

¹⁸ Babits 1905-ben *Arany János az 1877 év második felében* címmel Arany lélekrajzát és műveinek kronológiáját elemző szakdolgozatot adott le Négyesy Lászlóhoz.

¹⁹ „A kapott kritikákat, ami az én darabjaimat illeti, elég furcsának és ferdének találtam. (...) Ez a sajtóságos dualizmus életem és költészetem között, most, hogy a nyilvánosság erős világításában látom, bánt kissé.” Babits Mihály – Juhász Gyulának 1909. szeptember 23-a után írt levele, in *Babits Mihály levelezése 1907–1909*, Budapest, Akadémiai, 2005, 128.

lent verseit ért támadásokról, Arany Jánoshoz „panaszkodni tér meg”, a *Levelek Iris koszorújából* kötetet támadó „szóra bátor” hangos vádakkal szemben. Babits a szonettben úgy hódol Arany Jánosnak, hogy egyúttal el is határolódik saját korának hangoskodó modernségétől. A megsebzett lelkű Babits tudatosan játszik rá Arany János *Vojtina ars poétikájára*: „Ének se kell, csak hangos kiáltás”:

Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének:
ládd, léha gáncsok lantom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához panaszkodni tér meg:

úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új lantosok sereggel,

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
magát mutatni hősi gladiátor.

(Arany Jánoshoz)

Arany érzékenysége, alkotáslélektani attitűdje, depresszív, sérülékeny lelki alkata közel áll Babbitshoz. A 19. századi költő példakép, magatartás-, habitusbeli és irodalombölcséleti minta számára. Az előd erkölcsi emlékezetének megidézése a „hunyt mester”-nek hódoló szonett, melyben a „festett vérzés” és a „takart seb” ellentétes metaforái az eltérő költői magatartás aspektusait árnyalják.

A *Herceg, hátha megjön a tél is!* kötet legkiemelkedőbb darabja az *Esti kérdés*. A vers egyik előzménye az *Alkonyi prológus* lehetett:

Itt van az alkony, jó takaró
a hegyek ormán lilul a hó
itt van az alkony, csittul a zaj:
elhallgat a fény és fölvillog a dal.

Az *Esti kérdés* első tizenkét sora egy tájleíró költemény, amely még 1908-ban Szegeden keletkezett. Babits félretette a korábban megkezdett művét, és 1909 tavaszán fejezte be Fogarason. Az ontológiai kérdéseket feszegető, a lét értelmére rákérdező filozófiai költemény egyetlen – 53 soros, szecessziósan szerkesztett – versmondat. A műben a kezdeti alkony leírásából, a lírai én személyes emlékezetének képein keresztül bomlik ki a mulandóságnak és az élet-halál kérdésének a problematikája. Az *Esti kérdés* narratív váza: „Midőn az est (...) a földet eltakarja (...) olyankor bárhol járj a nagy világban (...) arra fogsz gondolni (...) ez a sok szépség mind mire való?”. Az első tizenkét sor egy impresszionista tájleírás: az este allegóriáját szinesztéziák („fekete, síma bársonytakaró”) és alliterációk („féltett föld” „lágú leple”) díszítik. A fűszálmotívum visszatérése a versárlatban körkörös szerkezetet ad a műnek. Az *olyankor* határozószóval bevezetett második egység már szubjektív térré alakul át, ahol felvillannak a személyes múltbeli emlékképek. Az elmélkedés során felsorakoznak az élet színterei: „úgy szélesedik ki a vers, mintha egy emelkedő repülőgépről fényképezné a vidéket: egyre táguló körökben látjuk a világ képeit”.²⁰ A vers tere egyre tágul a „barna bús szobá”-tól egészen az olasz tengerpartig, Velencéig. A múltból szakadatlanul áramló képek azonban nem csupán elképzelt tájak, hanem Babits életéhez szorosan kapcsolódó események helyszínei.²¹ A múltba visszamerengő lírai szubjektum emlékeinek a kettősségét a *teher* és a *kincs* ellentéte adja. Az utolsó szerkezeti egységben hömpölygő kérdéslavina indul, melyek nyugtalanító sorai az élet céljára, értelmére, ciklikusságára és a mulandóságára irányulnak. A Danaida-lányok és Sziszüphosz mitológiai allúziói a végeleáthatatlan idő és hiábavaló cselekvés szimbólumai. Az emlékekből táplálkozó mű eljut az élet-halál paradox kérdéséhez:

²⁰ Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*, Budapest, Kairosz, 1998, 41.

²¹ Babits Szilasi Vilmos filozófus barátjának vallott a vers konkrét helyszíneiről: „Velencei remiszenciák, amik benne vannak, ezek akkoriban nagyon sokat háborgattak. Azonkívül vannak ott dolgok, amikre még emlékszem »barna, bús szoba« az én szobám. »Napfényű gáz«, kávéház = ez a szegedi Tisza-kávéház emléke, ahol én sokat ültem szegény Kun Józseffel. »Domb oldalán ebeddel...«. Itt a hangulat bajai időkre nyúlik vissza, mikor sokat utaztam kocsin. Ekkor gondoltam ki és az eb csak későbbi hozzáköltés. (...) A »bűvös lámpa« gyerekkoromból maradt emlék, mert akkor a *laterna magica* egyik legkedvesebb játékomból volt. Rendkívül sok élményem van ebben a versben, ezért szeretem. Nagyon a lelkemhez nőtt! Rendkívül gyorsan írtam. Egészen gyerekkori ez a kép is: »az utcalángok kettős vonalát«. Két évig laktam elemista koromban Pesten, és így iszonyú éles benyomásom maradt az esti hosszú utcasorokról, az Andrássy útról.” Gál István: *Babits egyes verseinek keletkezéséről*, in uő: *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, Budapest, Argumentum, 2003, 473.

ott emlékektől terhes fejedet
 a márványföldnek elcsüggesztheted:
 csupa szépség közt és gyönyörben járván
 mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
 ez a sok szépség mind mire való?
 mégis csak arra fogsz gondolni árván:
 minek a selymes víz, a tarka márvány?
 minek az est, e szárnyas takaró?
 miért a dombok és miért a lombok
 s a tenger, melybe nem vet magvető?
 minek az árok, minek az apályok
 s a felhők, e bús Danaida-lányok
 s a nap, ez égő szizifuszi kő?
 miért az emlékek, miért a multak?
 miért a lámpák és miért a holdak?
 miért a végét nem lelő idő?
 vagy vedd példának a piciny fűszálat:
 miért nő a fü, hogyha majd leszárad?
 miért szárad le, hogyha újra nő?²²

A mű filozófiai háttere Bergson a „teremtő időről” és emlékezésről írt elméletein alapszik. Babits Bergson 1907-ben megjelent *Teremtő fejlődés* című művével valószínűleg fogarasi tartózkodása alatt ismerkedett meg, majd 1910-ben publikált tanulmányt a *Nyugatban Bergson filozófiája* címmel. Bergson időszemlélete szerint kétféle időpercepció létezik: az objektív idő, amit az órával mérünk, és a szubjektív, belső idő, amit az egyén él meg az életében. Ez a szubjektív idő jelenik meg a lírai én által megélt „végét nem lelő idő” kérdésében, illetve a második rész emlékeinek kitáguló szubjektív idejében. Minden pillanat egyedi és megismételhetetlen, a múlt hat ránk, hiszen minden pillanat magában foglalja a múltat. A múlt az emlékezet révén hat a jelenben, ahogyan Babits is írja 1910-es tanulmányában: „Az egész múlt él és hat a jelenben, ez a teremtő idő. Az emlékezés nem visszatérés a múltba, hanem a múlt minduntalan betolakodása a jelenbe. A múlt a lélek, a jelen a test: az emlékezés a lélek hatása a testre. ... Ekként a léleknek (a múltnak) a jelennel összefüggő vége úgy nyúl minden pil-

²² Kelevéz Ágnes (Rába György nyomán) a verset záró kérdéssor mintájának Victor Hugo *Le monde et le siècle* versét tekinti. Nemes Nagy Ágnes fordításában: „Miért a színarany ködök tanyák fent? / Miért a béke s árny, mit ágak ejtenek? / Miért a tó-azúr, bevetve lágy szigettel?...” Kelevéz Ágnes: *Teremtő műfeldolgozás. Bergson időszemléletének hatása az Esti kérdésben*, in Fűzfa Balázs (szerk.): *Esti kérdés*, Szombathely, Savaria, 2009, 27.

lanatban a testbe (a jelenbe), mint valami késhegy, hogy azt igazgassa.”²³ Ebből a bergsoni gondolatból értelmezhető az emlékezet, amely „édesen gyötör”:

merengj a messze múltba visszaríván,
melynek emléke édesen gyötör,
elmúlt korodba, mely miként a bűvös
lámpának képe van is már, de nincs is,
melynek emléke sohse lehet hűvös,
melynek emléke teher is, de kincs is

Az emlékezés az önkéntelenül elménkbe tolakodó képek láncolata, amely hat a jelenre. A bergsoni emlékezés-mechanizmus az önkéntelenül feltörő emlékek összefüggéstelen szabad asszociációinak a felvillanása. A múlt tehát „hat a jelenre, bizonyos értelemben benn van a jelenben az egész múlt: ez más szóval az emlékezet. A teremtő időnek tehát lényege az emlékezet”.²⁴ Babits mitológia-ihlette szimbólumai és a bergsoni idő-, illetve emlékképzetek érintkezése, egymásba játszása adja a vers filozófiai-ontológiai jelentésgazdagságát.

Babits első két kötetében a világirodalom változatos színeit ízlelgette: világirodalmi minták, filozófiai problémák, valamint William James tudatfolyam- és Bergson időelmélete nyomán a szövegalkotás új lehetőségeit próbálgatta. A schopenhaueri akaratból eredő vágy beteljesületlensége, az egész világ megismerésére való törekvés, majd az arról való lemondás a fiatal Babits második kötetének is alapproblémája:

meghalni bűn, ne mondj le semmiről:
minden vágyad az Isten szava benned
mutatva, hogy merre rendelte menned.
(*Szimbólumok*)

A vágy és a semmi bináris oppozíciója, a teljességre való törekvés s annak kudarca a fiatal Babits intellektuális vívódásának tárgya:

És mégis egyre futok, egyre vágyom
s valamit keresek még e világon,
mit nem fogok megelni sohasem.
(*Festett cél, puszta semmi*)

²³ Babits Mihály: Bergson filozófiája, in uó: *Esszék, tanulmányok I.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 98.

²⁴ Uo., 96–97.

Babits első két kötetében eltérő világirodalmi-filozófiai mintákat integráló formai-tematikai sokszínűsége törekszik. A világirodalomból kölcsönzött líramodell eszközként szolgál a költői én kifejezésére. Első két kötete újdonság abban a tekintetben is, hogy Baudelaire *Les Fleurs du Mal* kötetét magyarul tolmácsoló, és annak ciklusait jól ismerő költő nem a baudelaire-i kötetkompozíciós elv mentén halad, hanem a költészetet egyetlen folyamként értelmezi. A babitsi „mű befogadása elválaszthatatlan a hatástörténettől. [...] Beszédmódja a személyesség korlátozása, a lírai szubjektumról az alkotásra helyezett hangsúly, s ezzel összefüggésben a művesség, a fokozott műgond tudatos érvényesítése.”²⁵

BÚCSÚ A KLASSZIKUS ÁLMOKTÓL: A HÁBORÚTÓL TRIANONIG

A művészet esztétikai szépségének büvkörében alkotó lírikusból a lélekölő háború riadalma szakította ki azokat a „véres szavakat”, melyért hazaárulással majd istenkáromlással vádolták. Zaklatott lelkiállapotának érzelmi kitöréseit nem csupán a *Játszottam a kezével*²⁶ vers zárlatának vihart keltő sorai tükrözik, hanem a *Fortissimo*²⁷ éles vészkiáltása és a *Húsvét előtt* expresszív sodrású apokaliptikus vízója is. Már az 1912-es²⁸ esztendő Babits költészetének változását sejteti: ekkor keletkezett *Atlantisz* című költeménye, amely a klasszikus álmok búcsúversének is tekinthető. Atlantisz egy elsüllyedt antik város tenger alatti maradványa, egy régmúlt, halott világ. Az antik álmokból a valóságra ébredő költő már nem akar többé bűvárként a tengerbe merülni, hogy az egykori világ szépségei között kutasson:

Csak én vagyok itt, aki emberi még, és lelke se, teste se márvány,
nehéz a víz és nincs levegő: bukdosva fulladok árván
Csak nem szakadt el a gumicső? vagy a láncnak csigavonója?
Hé emberek! ne hagyjatok itt! fel! a levegőre! hajóra!

(*Atlantisz*)

²⁵ Gintli Tibor: A Babits-líra viszonya a modernséghez, in uő: *Irodalmi kalandtúra*, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2013, 84, 90.

²⁶ Lásd „nagyobb örömmel ontanám/ kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért!” A vers zárlata miatt Rákosi Jenő 1915. október 20-án a *Pesti Hírlap*ban sajtóhadjáratot indított Babits ellen.

²⁷ A *Nyugat* 1917. márciusi számában megjelent háborúellenes költeménye miatt Babitsot istenkáromlással vádolták: a verset elkobozták és pert indítottak ellene.

²⁸ Ekkor írta a *Május huszonhárom Rákospalotán* című versét is, melyben az 1912. május 23-i tüntetés eseményeire reagál.

A legerőteljesebb változást azonban a világháború kitörése hozta Babits pályáján. A háborús összeomlás lelkileg is megviselte, a *Veszedelmes világnézet* című esszéjében is beszámol lelki válságáról: „Vannak napok, hetek, amikor visszaesem a háború monomániájába. Nem tudom megszokni. Nem tudok egyébre gondolni. Minden jelentéktelen esemény, minden szó, minden arc, minden kis atoma az életnek az egész szörnyűséget tükrözi elém. Minden kis életatom fertőzve van már az egész szörnyűséggel.”²⁹ Mindezzel párhuzamosan megszaporodnak a háborúellenes versek Babits költészetében (*Fiatal katona, Magamról, Háborús anthológiák, Miatyánk, Játszottam kezével, Fortissimo, Alkalmi vers, Húsvét előtt*). A *Fiatal katona* című verset a harctéren elesett katonák iráni részvét szüli. A költeményben nem a hősi halál eszméje, hanem az értelmetlen halál és felesleges véráldozat gondolata nyer kifejezést:

Ő nem gyűrüt gyűrűért cserélt,
szívet cserélt aranyat vasért,
oly kincse volt, ami többet ért,
mihez e föld aranya talmi:
arany szive, arany mosolya -
mind értünk ingyen adja oda,
s győzünk-e, meg sem tudja soha,
mert halni kell neki, halni.

Babits egyértelműen megfogalmazza békevágyát a *Háborús anthológiákban* is:

ha majd a Béke énekel!
hogyan hallgattok és apadtok
ha egyszer elhallgat a szél
s csupán a szív és könny beszél!

A háború öldöklésében döbben rá, hogy a vérontás nem csupán Isten büntetése, hanem az emberek bűne is:

Miatyánk ki vagy a mennyekben,
harcokban, bűnökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:
a te neved megszenteltessék,
a te legszebb neved: Békeesség!

(*Miatyánk*)

²⁹ Babits Mihály: *Veszedelmes világnézet*, *Pesti Napló*, LXIX. évf., 8. szám, 1918. január 9., 1.

A béke kimondásának a vágya a legerőteljesebben és lehangosabban Babits expresszív erejű rapszodiájában, a *Húsvét előtt* című költeményben szólal meg. A *Recitativ* című kötetről írt kritikájában Schöpflin Aladár is kiemeli, hogy:

A Húsvét előtt című versben emelkedett Babits költészete eddig legmagasabb magaslátára, – a hallatlan kínok közt vergődő emberiségnek s benne a drága vérért omlasztó magyarságnak az egész vergődő, esengő, a kétségbeesés elől menekülő lelke jajdul fel a vers dithirambikus, lélektől megszállott szavaiban.³⁰

A *Nyugat* 1916. március 26-án a megvakult katonák megsegítésére rendezett matináján fölolvastott és a *Nyugat* 1916/7. számában közölt *Húsvét előtt* eszmei mozzanata, hogy a nemzetét féltő költő bátran szól az első világháború pusztítása ellen az új, békés élet reményében:

Én nem a győztest énekelem,
nem a nép-gépet, a vak hőst,
kinek minden lépése halál,
tekintetétől ájul a szó,
    kéznyomása szolgaság,
    hanem azt, aki lesz, akárki,
    ki először mondja ki azt a szót,
    ki először el meri mondani,
    kiáltani, bátor, bátor,
    azt a varázsszót, százezrek
    várta, lélekzetadó, szent,
    embermegváltó, visszaadó,
    nemzetmegmentő, kapunyitó,
    szabadító drága szót,
    hogy elég! hogy elég! elég volt!
hogy béke! béke!
béke! béke már!
Legyen vége már!

A *Húsvét előtt*, mely címével nem csupán a keletkezés idejére, hanem a feltámadás misztériumára, a háború utáni új életre is utal, az első világháború békeköltészetének legjelentősebb alkotása. A rapszodikus mesterműhöz hasonlóan a

³⁰ Schöpflin Aladár: Babits Mihály új verseskönyve, *Nyugat*, IX. évf., 1916/11., 637.

„szabadító drága” varázsszót, a világbéke eljövételének a vágyát Kant *Az örök béke* című morálfilozófiai esszéjének szavaival mondja ki, mikor 1918 nyarán lefordítja a königsbergi filozófus művét. Kant 1795-ben az első koalíciós háború idején írt tanulmánya szerint a tiszta ész és erkölcs kötelezi az emberiséget a békére. A háború szörnyűségeiben mélyen megrendült Babits gyötrelmeiben Kanthoz fordul, a német filozófus békegondolata ad neki lehetőséget, hogy ismét kimondhassa a békeeszmé szükségességét. Babits a Kant-fordításhoz jegyzeteket készített, s feladva a szépségeszmény esztétikai ideálját, *Kant és az örök béke* című esszéjében a következőket írta 1918 augusztusában:

Én a szélesebb intelligenciára óhajtottam hatni. Nekem nem is Kant volt a fontos, hanem a békegondolat, amit Kant kifejez. Elhatároztam tehát, hogy ezt a gondolatot világosabb és egyszerűbb nyelvre fordítom le, hogy mintegy szerzője stílusának terhelő körülményei nélkül önmagában hasson. E célból felapróztam a hosszú mondatokat, szétszedtem a gondolatot, molekuláira, hogy azok külön észrevehetőek és átgondolhatóak legyenek (...) hisz nem irodalomról van itt szó, a gondolat a fontos. Ha azt kissé érthetőbbé tette ez a munkám: jó és nem sajnálom. (...) A természet mechanizmusát minden tehetségünk szerint úgy irányítani, ahogy az a békegondolat megvalósulását legjobban és leghamarabb elősegítheti: kötelesség: (...) Nem az a kérdés itt többé (...) vajon az örök béke lehetséges-e (mint gondoljuk) – vagy nem lehetséges. Úgy kell cselekednünk, mintha lehetséges volna. (...) Tégy meg mindent ezért a nagy célért! – mert ez kötelesség!³¹

Babits tehát a világháború kitörése után már nem az apolitikus lírát, hanem a humánusozó való hűséget tekintette a legfőbb vezérlő eszmének, ezért Kant morálfilozófiai töprengésein keresztül is azt hirdette, hogy a háború megszüntetése és a világbéke eljövetele erkölcsi kötelesség. A pacifista Babits mindennél jobban várta a háború befejezését. Az 1918-as őszi forradalommal a politikai rendszer megváltozását, a várva várt béke eljövételét remélte, és szokatlan aktivitást fejtett ki ennek érdekében. Nem volt ugyan képviselője az új államberendezésnek, de remélte a háborúért felelős Habsburgok trónfosztását, s régi vágyainak beteljesülésétől lelkesedve, 1918 őszén belesodródott a forradalmi eseményekbe. *Az első pillanatban* című írásában szenvedélyesen ünnepli a forradalom „csodaszerűségét”: „Pusztán emberi szempontból nézve a magyar forradalom valóságos csoda volt. (...) Micsoda forradalom ez? Polgári forradalom? Negyvennyolcas szabadságforradalom? (...) Magyar vagy emberi? (...) Máshogyan látja minden párt, máshogyan

³¹ Babits Mihály: Kant és az örök béke, in uő: *Esszék, tanulmányok I.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 340.

minden osztály, igazán mint egy varázstüneteményt: mindenki a maga szíve szerint látja! És mindegyik mást is vár tőle: más eredményeket, más tendenciát!”³² Babits pacifista állásfoglalásával rendkívül bizakodva tekintett a forradalmi változásokra, s ekkor még nem sejtette, hogy életének legviszontagságosabb, egész lelkületére kiható időszaka előtt áll. A továbbiakban azt vizsgálom, hogyan és miért került politikailag lehetetlen helyzetbe a „*Magyar költő kilencszáztizenkilencben?*”

Babits, aki kora egyik legműveltebb és legsokoldalúbb gondolkodója volt, a háború ellen tiltakozó szellemi elit képviselőjeként az „etikai abszolútumot” tekintette alapelvének. Három önálló verseskötet, két regény és számos esszé, tanulmány és műfordítás sikere után az irodalomnak próbálta szentelni minden idejét. Tagja lett a Petőfi Társaságnak, bár irodalomszervező tevékenységét a Kosztolányi, Hatvany, Schöpflin, Karinthy és saját kezdeményezésére újonnan megalakult Vörösmarty Akadémiában próbálta érvényesíteni. Célul tűzték ki a politikamentes nemzeti kultúra ápolását, az 1919. január 27-én elhunyt Ady Endre emlékére és a tehetséges fiatal költők jutalmazására Ady-díjat alapítottak. Babits Ady halálát követően, 1919 januárjától a lap tényleges szerkesztője lett: műveinek és Dante-, Verlaine-, Baudelaire-műfordításainak egy része a *Nyugatban* jelent meg, de a *Pesti Naplóban*, az *Esztendőben*, az *Új Időkben*, az *Életben*, az *Új Világban*, a *Magyar Diákban*, az *Áprilisban* és a *Vasárnapi Újságban* is publikált. Babits a magyar irodalom egyik legelismertebb képviselője lett. Számos irodalmi estre hívták: Kolozsvárra, Nagyváradra, Marosvásárhelyre, Pozsonyba, de a fővárosban is részt vett a Zeneakadémia és a Társadalomtudományi Társaság rendezvényein. 1918–1919-ben számos tisztséget töltött be: egyik vezetője volt az Írók Direktóriumának és a Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szakszövetségének, alelnöke lett a Vörösmarty Akadémiának és az Írók Szakszervezetének, tagja volt a Közoktatásügyi Szaktanács Irodalmi és Művészeti Szakbizottságának, a Középiszkolák Kulturális Egyesületének és a Petőfi Társaságnak. Ady halála után a *Nyugat* szerkesztője, és a pesti Egyetem Bölcsészeti Karának professzora lett.

Mikor Kunfi Zsigmond Berinkegy Dénes kormányában átvette a közoktatási tárcát, akkor többek között Babitsot is felkérte egyetemi rendes tanárnak a modern magyar irodalmi és a világirodalmi tanszékre. Babits az egyetemen 1919. április 1-jétől *Az irodalom elmélete* című előadást és Ady-szemináriumot hirdetett meg. Mivel óráit bárki hallgathatta, igen nagy volt az érdeklődők száma: Szabó Lőrinc a Műegyetemről Babits kedvéért iratkozott át a Bölcsészettudományi Karra, s az Ady-szemináriumon többször megjelent az özvegy Ady Endréné Boncza Berta is. Mivel Babits Ady halála után részt vett a temetési előké-

³² Babits Mihály: Az első pillanatban, in Téglás János (szerk.): *A vádlott: Babits Mihály, dokumentumok 1918-1919-ből*, Budapest, Tótfalusi Tannyomda, 1996, 8.

születekben, a temetési szertartáson búcsúbeszéddel emlékezett egykori költőtársára, így különösen jelentős az Ady költészetével foglalkozó szeminárium. Ma már Szabó Lőrinc gyorsírásos feljegyzéseiből ismeretesek Babits Adyról tartott egyetemi előadásai, melyben költőtársa magyarságát, zsenialitását méltatta: „Az erkölcsi hűség az, ami a zsenit jellemzi. ... Ady egészen és teljesen magyar, és egyészen a magyarságból nő ki.”³³ Később 1920 februárjában, a *Nyugat* Ady-számában saját nézeteihez hasonlóan Ady pacifizmusát, háborúellenességét, életigenlését hangsúlyozta:

Szeret minden kultúrát, haladást, szabadságot, mindent ami az Életet gazdagíthatja, színesítheti, elevenítheti. És gyűlöl minden elnyomást, minden szegénységet, minden maradiságot, mindent ami az élet kiélését akadályozza vagy lehetetlenné teszi. (...) Pacifizmusának is ez a kulcsa. A háború rossz, mert az életet pusztítja, korlátozza, rabbá teszi. (...) Egyszóval: Ady az Emberiség nagy vallásának híve, (...) Ady nemzeti költő, éppen azért, mert az Élet költője, s semmi életet nem tagad.³⁴

Babits Adyról írott gondolatai egybecsengenek még 1919. február 15-én az *Új Világban* közölt, később sokat támadott *Az igazi haza. Cikk a Szózatról* című írásával: „Ez az a haza, amelyre igenis szüksége van az emberiségnek, amelyet meg kell őrizni az emberiség számára. A haza, amelyet mi magunkban hordunk, és amely nem veszhet el, mert egy az emberekkel, a néppel, amely ki nem irtható, hanem él. Megfogyva bár, de törve nem! Nem meghalni kell ezért a hazáért, hanem élni: mert ez a haza nem a halálunkból, hanem az életünkben él.”³⁵ Babits szerint véráldozat és öldöklés nélkül kell a nemzetnek megmaradni a hazában, mert ha fogyatkozik a hazában élő nép, akkor elvész az emberiség is. Babits ebben az esszéjében Vörösmarty *Szózat* című versének sorain keresztül, de a világháborús összeomlás utáni válsághelyzetben értelmezi a nemzet és az Emberiség viszonyát. S továbbra is a világbéke etikai elkötelezettjeként az Emberiséget, a világ sorsát előrébb valónak tartja, mint a nemzetét:

A világkatasztrófa, amelynek közepében mi vérzünk, ezer sebből, szegény, tévútra vitt ország – és kiáltozunk, kétségbeesve, életet vagy halált: „S népek hazája, nagy világ!” Ó, milyen máshogyan olvasom ma a *Szózat*-ot, mint még öt év előtt! Mennyivel

³³ Lippa Tímea: Babits Mihály egyetemi előadásai Ady Endréről, Szabó Lőrinc gyorsírásos lejegyzésében, in Nédli Balázs – Pienták Attila – Sipos Lajos (szerk.): *Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, Szombathely, Savaria University Press, 2008, 261.

³⁴ Babits Mihály: Tanulmány Adyról, *Nyugat*, XIII. évf., 1920/ 3–4.

³⁵ Babits Mihály: Az igazi haza. Cikk a Szózatról, in Téglás János: *A vádlott*, 58.

jobban megértem a költőt! (...) Mert az Emberiség előbbre való, mint a nemzet! És talán jó is, hogy pusztuljanak a nemzetek, amelyeknek nevében halomra ölték a szent Emberiséget, kínozták és keresztre feszítették az Isten képmását.³⁶

Babits Kant világbéke-eszméjét szinte posztulátumnak tekintve gondolja úgy, hogy az embert semmiféle cél szolgálatában nem szabad eszközként felhasználni, ezért is folytatja így gondolatmenetét: „Nem a hazafiságra tanít bennünket az Idő, Emberiségre tanít! A Haza nevével rútul visszaéltek. Jelszónak használták a gyilkolásra”.³⁷

Babits 1919-es tevékenysége: közéleti és kulturális szerepvállalása, az egyetemi tanári kinevezése, *Az igazi haza* című cikke a Tanácsköztársaság bukása után visszatetszést keltett. Retorziók sora következett: 1919 júniusában tanári pályafutása véget ért, *Az igazi haza. Cikk a Szóatról* című írásában kifejtett haza- és nemzetfogalomra hivatkozva elvesztette állását; 1919 decemberében a Középiszkolai Tanári Fegyelmi Bizottság vizsgálatot indított ellene, 1920 februárjában a Petőfi Társaság tagjai közül (Móricz Zsigmonddal együtt) kizárták; majd márciusban egy fegyelmi határozattal nyugdíjának elvesztésére ítélték. Az 1919-es többszörös rendszerváltás tragikus fordulatokat hozott: ennek az életszakasznak a legkeservesebb hónapjairól vall 1919 augusztusában a *Nyugatban* közölt *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéjében:

Az én népemet tépték, pusztították. (...) Én pedig ott ültem, a Katedrán, (...) mely a Megtiszteltetés helye helyett a Szégyen padja lett. (...) egyéni bánat tép, egyéni emlékek fojtogatnak, egyéni tiltakozás robban ki belőlem. Miért tettek ők engem a Vörös Mesterré? Nem tagadnám és nem szégyellném, de a valóság az, hogy nem voltam az ő elveik embere. (...) Mégis hozzám jöttek, (...) kértek, hogy vegyem fel az üldözött kommunisták ügyét, lépjek be pártjukba: akik szenvednek egy szent Eszme miatt, akiket akkor börtönről börtönre vertek és hajszoltak, vagy kergetve bujkálniuk kellett, de én nem tettem ezt. (...) Azt hittem, nincs rosszabb a háborúnál. Van. (...) ha a forradalom egyetlen törvényét emeljük e fölé – azaz az önkény egyetlen törvényét – : az már a káosz: teljes lerombolás.³⁸

Tehát az 1919-es esztendő – a kommunizusból való kiábrándulás – világnézeti változást hozott Babits pályáján, de a nemzetről, a hazáról, a kultúráról és a világbékéről való alapkoncepciója lényegében nem változott. Ugyanolyan meggyőződéssel ellenezte a vérontást, mint az első világháború éveiben, s mind-

³⁶ Uo., 56.

³⁷ Uo.

³⁸ Babits Mihály: Magyar költő kilencszáztizenkilencben, *Nyugat*, XII. évf., 1919/14–15.

végig kiállt az erkölcs, a humánus, a kultúra és a béke eszméje mellett. Ezt igazolja a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéjében tett vallomása is: „a Szabadság híve vagyok és ellensége az Erőszaknak. (...) a nemzetek közötti Béke s a nemzeteken fölülálló Igazság szavait kerestem.”³⁹

Babits művészi-emberi útjának 1918–1920 közötti periódusát összegezve megállapítható, hogy a békére vágyó költő az októberi forradalomtól a háború végét remélte: a kultúra szabadságának a biztosítékát látta benne. A polgári forradalom után bizakodással tekintett a Tanácsköztársaságra, de a diktatúra eszközeit: a terrort, az elnyomást, a véres harcokat sem a háború éveiben, sem a forradalmak idején nem tudta megérteni. Az 1919 márciusában kezdődött korszak nem folytatása és kiteljesítése volt vágyainak, hanem annak kudarc! Bár a Tanácsköztársaság megbecsülte, szellemi rangját elismerte, Babits nem csupán a proletárforradalom bukása után fordult szembe a munkásosztály diktatúrájával, hanem már 1919 első hónapjaiban visszautasította Lukács György ajánlatát;⁴⁰ májusban a sürgető levelek ellenére⁴¹ sem vett részt a bizottságok munkájában; majd 1919 júniusában Schöpflin Aladárral és Fenyő Miksával egy kommunista erőszak elleni kiáltvány közzétételét tervezte.⁴² Tehát még a Tanácsköztársaság bukása előtt kiábrándult azokból az il-

³⁹ Uo.

⁴⁰ „1919. január végén vagy február elején, abban az időben, amikor Kun Bélának szervezkedése nagy lendülettel kezdte izgatni a közvéleményt, egy alkalommal odajöttek a Központi Kávéházba, ahol nekünk akkor állandó asztaltársaságunk volt, Lukács György, a későbbi népbiztos és Balázs Béla. Hosszasan igyekeztek rábeszélni Babitsot, hogy lépjen be a kommunista pártba. Babits a leghatározottabban ellenállt ennek a biztatásnak, és kijelentette előttük, hogy ő nem kommunista. »Ha most lépsz be a pártba, mondotta Lukács, akkor hős leszel és úttörő. Ha csak akkor lépsz be, amikor már uralomra jutottunk, akkor legfeljebb egyszerű kommunista lehet belőled.« Babits erre azt válaszolta, hogy nem hiszi, hogy a kommunizmus Magyarországon valaha uralomra juthasson, és különben sem léphet be olyan pártba, amelynek elveivel és programjával nem azonosíthatja magát. A két rábeszélő erre nagyon kedvetlenül távozott.» Schöpflin Aladárnak a tárgyaláson tett vallomásából idézi Jankovics József: Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében, *Irodalomtörténeti Közlemények* CV. évf., 2001/1–2, 201.

⁴¹ Babits Mihály levelezés kritikai kiadásában megjelent dokumentumok alapján az Írói Direktórium 1919 májusában többször is hiába értesítette, hogy jelenjen meg az üléseken. Sipos Lajos (s. a. rend.): *Babits Mihály levelezése kritikai kiadás 1918–1919*, Budapest, Argumentum, 2011, 344, 366, 370.

⁴² „Júniusban lehetett, amikor a kommunisták nagyszámú túszoikat tartóztattak le, egyéb ember telenségeket követtek el, és napról napra jobban ránehezedtek minden emberi szabadságra, egy alkalommal Babits Mihály lakásán *hárman [Schöpflin Aladár], Fenyő Miksával megbeszéltük, hogy egy kiáltványt fogunk szerkeszteni tiltakozásul a kommunista erőszak ellen, ezt a kiáltványt aláíratjuk a magyar szellemi élet lehetőleg nagyszámú kiváló képviselőivel és kicsempésszük külföldre, elsősorban Bécsbe, hogy ott a sajtóban nyilvánosságra hozhassuk. A kicsempésszés módját én akkor meg is beszéltem a Neue Freie Presse budapesti szerkesztőjével, de a dologból nem lett semmi, mert amerre puhatolóztunk, jobb és baloldali elhelyezkedésű embereknél egyaránt visszautasításra találtunk. Az akkori terror nyomása alatt nem merték aláírni. A kiáltvány

lúziókból, amit az új rendszer iránt táplált. A professzori kinevezésének a visszavonása, a fegyelmi eljárások: a tanári nyugdíj megvonása, az irodalmi társaságokból való kirekesztése után még gondterheltebbé, visszahúzóóbbá vált.

A politikai csalódással párhuzamosan poétikai fordulat is bekövetkezett pályáján: a világirodalmi mintákkal kísérletező költőből értékvédő művész lett.⁴³ A „homo aestheticus” szerepet – amit addig többek közt ő töltött be a klasszikus modernségben – Kosztolányi teljesítette ki, míg Babits egyre inkább a „homo moralis” etikai eszményét vallotta. Az 1920-as években jó néhány költeménye rávilágít a tragikus történelmi tapasztalok igazságára, a háborút veszített ország nemzeti-társadalmi gyötrelmeire, a sokat szenvedett magyarság küzdelmére. A trianoni békeszerződés után megszorodnak a szétdarabolt ország sorsát vérző szívvel sirató fájdalmas szózatai (*Csonka Magyarország*), de már 1920 tavaszán, tehát még június 4-e előtt végigtekint az ország veszteségein a szintén Vörösmarty ihlette *A könnytelenek könnyei* keserves sóhajaiban:

Szálljatok szét, gyötrő szavak!
Mit zsongtok itt nekem?
Minden füleknek szóljatok,
és minden nyelveken,

s zokogva, hajh, hogy annyi szív
hiába onta vért,
a könnytelenek könnyei
legyetek a honért!
(...)

Szakadjatok ki, bús szavak!
Sem élet, sem halál:
egy örült nemzet eleven
megnyilt sirjában áll.

S a sirt népek veszik körül,
öröklő káröröm;
és kígyó csúsz a sir fölött,
de virág nem terem.

megszerkesztése Babits feladata lett volna, aki erre lelkesen vállalkozott is.” Jankovics József: *Babits Mihály fegyelmi büntetésének*, 201.

⁴³ Költészetének változására több versében is utal (pl. *Előszó, Bénára mint a megfagyott tag*): „Daloltuk a rossz éneket, / a minden-mindegy-rímeiket: / ideje most már mást dalolnunk!”

Kigyók közt, marva, fájva, halld,
a költő éneke
s sziszegve rokkant ajkamon,
óh népek nemzete,

egy ezredévből, nagy világ!
riadva, földadog –
Hazámnak hangja, gyenge bár,
de néma nem vagyok.”⁴⁴

IRODALOMJEGYZÉK

- BABITS Mihály: A könnytelenek könnyei, *Nyugat*, XIII. évf., 1920/7–8.
- BABITS Mihály: Az első pillanatban, in Téglás János (szerk.): *A vádlott: Babits Mihály, Dokumentumok 1918-1919-ből*, Budapest, Tótfalusi Tannyomda, 1996.
- BABITS Mihály: Az igazi haza. Cikk a Szózatról, in Téglás János (szerk.): *A vádlott: Babits Mihály, Dokumentumok 1918–1919-ből*, Budapest, Tótfalusi Tannyomda, 1996.
- BABITS Mihály: Bergson filozófiája, in Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok I.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978.
- BABITS Mihály – Juhász Gyulának 1909. szeptember 23-a után írt levele, in *Babits Mihály levelezése 1907–1909*, Budapest, Akadémiai, 2005.
- BABITS Mihály: Kant és az örök béke, in Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok I.*, Szépirodalmi, 1978.
- BABITS Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 1904. július 21–24. között írt levele, in Buda Attila (szerk.): *Kosztolányi Dezső levelezése I. 1901–1907*, Pozsony, Kalligram, 2013.
- BABITS Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 1904. augusztus 20-án írt levele, in Buda Attila (szerk.): *Kosztolányi Dezső levelezése I. 1901–1907*, Pozsony, Kalligram, 2013.
- BABITS Mihály – Kosztolányi Dezsőnek Budapest, 1904. november 17., in Buda Attila (szerk.): *Kosztolányi Dezső levelezése, I. 1901–1907*, Pozsony, Kalligram, 2013.
- BABITS Mihály: Magyar költő kilencszáztizenkilencben, *Nyugat*, XII. évf., 1919/14–15.
- BABITS Mihály nyilatkozata, in Téglás János (szerk.): *„Itt a halk és komoly beszéd ideje.” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, Celldömölk, Pauz–Westermann, 1997.
- BABITS Mihály: Swinburne, *Nyugat*, II. évf., 1909/3.
- BABITS Mihály: Tanulmány Adyról, *Nyugat*, XIII. évf., 1920/3–4.
- BABITS Mihály: Veszedelmes világnézet, *Pesti Napló*, LXIX. évf., 8. szám, 1918. január 9.

⁴⁴ Babits Mihály: A könnytelenek könnyei, *Nyugat*, XIII. évf., 1920/7–8.

- BRESZTOVSZKY Ernő: Új emberek új könyvei, *Népszava*, XXXVII. évf., 169. szám, 1909. július 18.
- BRÓDY Miksa: A Nyugat két költőjéről, *Magyar Hírlap*, XVI. évf., 146. szám, 1909. május 28.
- GÁL István: Babits és az angol irodalom, in uő: *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, Budapest, Argumentum–Országos Széchényi Könyvtár, 2003.
- GÁL István: Babits egyes verseinek keletkezéséről, in uő: *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, Budapest, Argumentum–Országos Széchényi Könyvtár, 2003.
- GINTLI Tibor: A Babits-líra viszonya a modernséghez, in uő: *Irodalmi kalandtúra*, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2013.
- IGNOTUS Hugó: Babits – Levelek Iris koszorújából, *Nyugat*, II. évf., 1909/14.
- JANKOVICS József: Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében, *Irodalomtörténeti közlemények*, CV. évf., 2001/1–2.
- KELEVÉZ Ágnes: A fiatal Babits költői menedéke: Az intertextualitás, in Angyalosi Gergely – E. Csorba Csilla – Gintli Tibor – Veres András (szerk.): *Egy közép-európai értelmiségi napjainkban. Tverdota György 65. születésnapjára*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012.
- KELEVÉZ Ágnes: Teremtő műfeldolgozás. Bergson időszemléletének hatása az Esti kérdésben, in Fűzfa Balázs (szerk.): *Esti kérdés*, Szombathely, Savaria, 2009.
- LIPPA Tímea: Babits Mihály egyetemi előadásai Ady Endréről, Szabó Lőrinc gyorsíró lejegyzésében, in Nédli Balázs – Pienták Attila – Sipos Lajos (szerk.): *Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, Szombathely, Savaria University Press, 2008.
- NEMES NAGY Ágnes: *A hegyi költő*, Budapest, Kairosz, 1998.
- RÁBA György: *Babits Mihály költészete*, Budapest, Szépirodalmi, 1981.
- SCHÖPFLIN Aladár: Babits Mihály új verseskönyve, *Nyugat*, IX. évf., 1916/11.
- SCHÖPFLIN Aladár: Irodalom és művészet – Levelek Iris koszorújából, *Vasárnapi Újság*, LVI. évf., 26. szám, 1909. június 27.
- SIPÓS Lajos: *Az új klasszicizmus felé*, Budapest, Argumentum, 2002.
- SZILÁGYI Géza: Versekről, *Új Idők*, XV. évf., 1909/28.
- ZALAI Béla: A metafizika mint perszeveráló szükségletek szimbolikus összefüggése in uő: *A rendszerek általános elmélete*, Budapest, Gondolat, 1984.